

2 + 2 = 3,8 (2% zadržava banka)

Što više škola – to manje robova. Što više znanja – to više imanja.
Stjepan Radić

Od pozajmljena novca nema blagoslova.
Gottfried Keller, švicarski književnik, 1819 – 1890

Istraživanja pokazuju da financijski položaj (čitaj: materijalno bogatstvo) nije povezan s time je li osoba pohađala tečaj upravljanja osobnim financijama, ali jest sa znanjem matematike i vještinama kontrole emocija. Onaj tko se brzo snalazi s brojkama, dobro i brzo računa – ne integrale i derivacije, već je spretno u osnovnom zbrajanju, oduzimanju, množenju, dijeljenju i postotnom računu – bolje se snalazi s novcem. To je logično; novac se zbraja i oduzima. Tko nije vičan tome, novac mu izmiče kroz prste. Onom kome treba izobilje vremena da izračuna kako se u debelim, masnim slovima naslova ovoga teksta krije teška greška, jer 2% od 4 kune je 8 lipa a ne 20 lipa, što će reći da banka ne zadržava 2% od četiri nego 5%, taj si je sam kriv što će mu se uzeti dva i po puta više. Nije to nuklearna fizika ni molekularna mikrobiologija, to je najosnovniji matematički račun kojega jednostavno treba vježbati. Nije to u fusnoti sitnim slovima pisano, već u naslovu. Nije to izvođenje kompleksnih matematičkih teorema, već račun kojega se uči u nižim razredima osnovne škole. Riječ je o osnovnoj razini pismenosti. Smije čovjek biti nenadaren za matematiku, itekako smije, ali ne smije biti financijski nepismen. Preskupo je.

Tko ima osnovne preduvjete za stvaranje kakve-takve uštede? Onaj tko ima kakve-takve prihode, i tko ne dopušta da emocije upravljaju njime, već on upravlja emocijama. Ili barem pokušava. Imati kontrolu, samosvijest, ne podleći pritisku marketingaša koji nas odasvud mame pozivima na bezumnu potrošnju, na mahanje karticama, na razvlačenje na 13 i 130 rata, znači ovladati svojim emocijama. Jer novi mobitel ima prekrasan ekran, ambalaža skupe paste za zube se presijava poput bisera (kad karton sija, gdje neće zubi), eno i susjedi su kupili auto, a cipele su na sniženju. Bile su 500 kuna, a sad su 300, hej! Za prozrijeti prodajne trikove potrebna je specifična vrsta pismenosti; ona kod koje čovjek zna čitati svoje realne potrebe i mogućnosti unatoč emocionalnoj hipnozi novijeg modela potrošne robe.

Od vremena industrijske revolucije normalno je biti pismen. O analfabetima se više i ne govori, jer ih u nas gotovo više i nema; 99,5% stanovništva je pismeno (zanemarimo li razlikovanje riječi *sljedeći* i *sljedeći*). No, sve se više govori o financijskoj (ne)pismenosti građana.

Financijska pismenost je „*proces u kojem financijski potrošači/ulagači poboljšavaju svoje razumijevanje financijskih proizvoda i koncepata, te putem informacija, uputa i/ili objektivnih savjeta razvijaju potrebne vještine i sigurnost kako bi postali svjesniji financijskih rizika i prilika, kako bi mogli donositi utemeljene odluke, kako bi znali gdje se obratiti za pomoć te kako bi poduzimali druge učinkovite mjere za poboljšanje svoje financijske dobrobiti*” (Vehovec, Rajh, Škreblin Kirbiš, 2015.). Može li jednostavnijim riječima? Može. Financijska pismenost pokazuje koliko osoba poznaje osnovne financijske pojmove, a to je preduvjet za dobro upravljanje novcem.

Nažalost, za upravljanje najvažnijom imovinom ne traži se nikakva škola. Hoćete ljudima bušiti zube? Morate imati školu. Hoćete upravljati autom? Morate imati školu. Hoćete biti frizerka i upravljati škarama? Škola. Hoćete upravljati novcem? Ne treba ništa. Podrazumijeva se da ste to znanje upili s majčinim mlijekom. Nije ni čudo što su mnogi građani velikim dijelom financijski nepismeni.

Što se financija tiče, nema dileme. Svijet je prije bio jednostavniji. Nije bilo kartica, ni kreditnih, ni debitnih, ni revolving, nije bilo plaćanja mobitelom, kreditnog registra (HROK-a),

Internet bankarstva, kredita za međufinanciranje u stambenim štedionicama uz državne poticaje i obvezu životnog osiguranja „s obilježjem štednje“, nisu postojali mirovinski fondovi koji ulažu (i) u dionice, gradovi nisu emitirali obveznice, a građani nisu uzimali aute na operativni leasing. Ljudi su općenito imali manje novca, ali i manje brige (ili je ta briga bila upravljena drugamo, npr. da ne bi kojim slučajem završili u zatvoru zbog domoljubne pjesmice). Razvojem tehnologije sve se usložilo, pa tako i financije. U novom svijetu potrebna su nova znanja i vještine; osim klasične pismenosti potrebna je i financijska pismenost.

Nužnost financijskog obrazovanja stanovništva prepoznale su ključne obrazovne i ekonomske institucije. Na tome tragu započeo se u svijetu i Europi obilježavati Svjetski, odnosno Europski tjedan novca. Ove je godine održan prije nekoliko tjedana, od 14. do 18. ožujka, a obilježen je i u Hrvatskoj. U aktivnostima Tjedna novca sudjelovali su Ministarstvo gospodarstva, Ministarstvo financija, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Hrvatska narodna banka, HANFA, Zagrebačka burza, Hrvatska udruga banaka, Hrvatski ured za osiguranje, Hrvatska udruga poslodavaca, Hrvatska gospodarska komora, Udruga društava za upravljanje mirovinskim fondovima, domaći Ekonomski fakulteti – ukratko, gotovi svi koji se na ovaj ili onaj način bave novcem.

Osobne financije, odnosno privatni novac jedna je od posljednjih tabu tema, tema o kojoj se vrlo nevoljko razgovara, ili je se uopće ne dotiče. Kolika vam je točno plaća? To se ne pita. Na što najviše trošite novac? Ne pita se. Možete li si doista priuštiti stil života kojega vodite? Štedite li? Koliko imate uštedeno? Jeste li često „u minusu“? Ako jeste, zašto jeste? Morate li biti, može li drugačije? Kako upravljate novcem u kućanstvu? Vodi li jedna osoba glavnu riječ ili se odlučuje zajedno? Troši li jedno više od drugih? Skrivate li potrošnju od drugih članova kućanstva? Sve su to minska polja u koja se ne ulazi, a u njima redovito pucaju i brakovi i drugi međuljudski odnosi. Ljudi će se prije otvoriti i razgovarati o genitalnom herpesu nego o osobnim financijama.

Tjedan novca uzima si u zadatak (među ostalim) unaprijediti financijsku pismenost građana kroz različite besplatne (!) tečajeve upravljanja osobnim financijama i drugu financijsku edukaciju. Obrazovati se za upravljanje financijama bez sumnje je dobro. Imanje znanja je imanje moći. No, svaka fasada ima i svoje naličje. Premda se iznimno zalažu za (korisno) financijsko obrazovanje, iz banaka se na bilo kojem tečaju financijskog obrazovanja gotovo nikada neće čuti najvažnija lekcija osobnih financija, a koja glasi: ako ikako možete, ne zadužujte se. U kredit ulazite samo iz nužne potrebe. Dug je zao drug. Štedite, pa kad uštedite – onda kupite. Ako nemate novca za nešto, to znači da si to nešto ne možete priuštiti. To nije tragedija, i to nipošto ne znači da niste uspjeli u životu! Potrošnja nije mjerilo uspjeha. No u suvremenom svijetu razmetljivost je vrlina; čim se nešto kupi odmah se fotografira i stavlja na Internet, da narod vidi. Valja prozrijeti ispraznost takvog mentaliteta. Stoga, kad za godinu dana dođe novi Tjedan novca, valja ići na radionice, edukacije, tečajeve, valja se obrazovati – ne škodi.

Mir u mirovini

Država uskoro više neće moći jamčiti financijski mir u mirovini. Uz produljenje životnog vijeka i loše demografske trendove, sve više starijeg, a sve manje mladog stanovništva, jedno je sigurno – državne mirovine će najblaže rečeno biti skromne. Političari to neće reći naglas, ali financijaši moraju: država se neće moći brinuti za dostojanstvenu starost. Neće imati odakle isplaćivati izdašne mirovine za nabujalu vojsku umirovljenika. Zato je nužno da mlada i srednja dob što prije počnu sami štedjeti za svoju zlatnu jesen, i to iznad onoga što je zakonom propisano kao minimalno (osim ako će biti zadovoljni minimalnom mirovinom). No, građani mlađe i srednje dobi u Hrvatskoj prečesto si u razdoblju kada bi trebali početi izdvajati za treću životnu dob natovare

goleme terete kredita ispod kojih grcaju, jedva sklapaju kraj s krajem, a kamoli mogu još nešto uštedjeti. I to je dijelom posljedica financijske neobrazovanosti.

Mirovinski sustavi posvuda, pa tako i kod nas, postaju sve kompleksniji. U Hrvatskoj su uvedene A, B i C kategorije fondova, pri čemu su fondovi A skupine rizičniji jer ponešto veći (ali još uvijek ne prevelik) dio novca ulažu u dionice. Budući da dionice nose najveći prinos (jer su najrizičnija vrsta vrijednosnica), očekuje se da će ti fondovi dugoročno donijeti najveće mirovine. Fondovi B kategorije su „uravnoteženi“, odnosno kaže se da balansiraju između dionica i obveznica, iako realno najvećim dijelom ulažu u obveznice. Fondovi C kategorije krcaju se obveznicama. Apsolutna većina hrvatskih građana odabrala je fondove B kategorije (i to svojom pasivnošću, jer su prepustili taj izbor upraviteljima svojega fonda). Zašto je to bitno? Zato što B fondovi oko dvije trećine novca ulažu u obveznice, a obveznice posljednjih godina nose smiješno malene prinose (obveznice pojedinih država nose čak i *negativne* prinose!), a ako se taj trend nastavi, i mirovine bi mogle biti smiješno malene.

Građani trebaju preuzeti svoju budućnost u svoje ruke, postati odgovorniji i prestati se bezglavo uzdati u spas i pomoć države na svakom koraku. Država će nekako – kako god – morati osigurati da umirovljenici ne budu socijalni slučajevi, da ne budu gladni i bos, ali (ukoliko se nešto bitno ne promijeni) zasigurno neće moći isplaćivati mirovine s kojima će građani moći lagodno i bezbrižno živjeti, zimi grijati kosti u toplicama, a ljeti putovati po Europi, kamoli po Istri.

Druga strana opismenjavanja

Još uvijek ne postoje sustavni dokazi da financijsko opismenjavanje vodi ka boljem društveno-ekonomskom položaju. To što je netko financijski opismenjen nipošto ne znači da ima radno mjesto, redovitu i zadovoljavajuću plaću. Pojedinačnik u svom mikro-svijetu može donositi i savršene financijske odluke, ali one ne moraju voditi njegovom materijalno-ekonomskom blagostanju; postoje brojni vanjski faktori na koje on ne može utjecati. Imućnost obitelji u kojoj se rodio, zdravlje, makroekonomska kretanja: recesija, inflacija, opća razina nezaposlenosti, visina kamatnih stopa, razina tečaja u euriziranoj ekonomiji kao što je hrvatska, diskriminacija u društvu, itd. – sve su to faktori koji pokazuju da ekonomsko blagostanje čovjeka ne mora biti posljedica njegove financijske (ne)pismenosti.

Nadalje, programe financijskog opismenjavanja često potiču i provode banke koje na taj način žele prebaciti odgovornost sa vlastitih loših i/ili društveno pogubnih odluka na „financijski nepismene građane“. Primjer može biti predatorsko i prijevarno ponašanje banaka na tržištu stambenih kredita SAD-a, ali i krediti u švicarskim francima u Hrvatskoj, gdje se za loše odluke financijskih „eksperata“ – banaka – okrivljuju građani. Jesu li građani koji su uzimali kredite u francima bili financijski nepismeni? Ako jesu, onda ne mogu biti odgovorni. Onda su financijski pismene institucije (banke) krive za njihove nevolje, jer ako pismena i nepismena osoba potpišu ugovor, te taj ugovor izazove katastrofalne gubitke kod nepismene osobe, tko je za to odgovorniji? Ako pak nisu financijski nepismeni, tj. ako su građani bili pismeni, onda im ne treba financijsko opismenjavanje. Nadalje, financijska pismenost nikada ne može zamijeniti financijsku regulativu i uloge regulatora (HNB-a, HANFE, itd.).

Prevladavajuća paradigma financijskog opismenjavanja često identificira „neobrazovanog“ pojedinca kao glavnog i jedinog krivca za njegov loš financijski položaj. Ona se temelji na iluziji da se ekonomsko blagostanje ponajprije stječe financijskim obrazovanjem (kontrargumente dao je Piketty), odnosno da su bijeda ili ispodprosječnost uglavnom posljedice financijske neobrazovanosti. Prenaglašava egoistične, materijalističke težnje za bogatstvom, i ignorira kolektivne, zajedničke društvene ciljeve i humane nematerijalne aspiracije. Stoga treba reći „da“ financijskom opismenjavanju, ali „ne“ agendi pod kojom se često provodi.

Hodogram upravljanja osobnim financijama

0. „nulti” korak: promjena mentaliteta; skromnost je vrlina, vanjština (fasada) nije mjerilo ni uspjeha ni zadovoljstva u životu
1. prvi korak: kontrola trošenja; zapisivanje troškova (impulzivna, nepromišljena potrošnja može biti put u dužničko ropstvo)
2. drugi korak: analizirajte sva svoja otvorena dugovanja, napravite popis svih svojih dugova (kratkoročnih kredita, minusa, obročnih otplata,...), izradite plan otplate svih dugova, ne zadužujte se bez nužne potrebe
3. treći korak: planirajte štednju; štednja nije ono što preostane na kraju mjeseca, nego ono što se unaprijed na početku mjeseca stavi sa strane i više ne dira

Ispitajte svoju financijsku pismenost!

Kompanija Standard and Poor's izvela je globalno istraživanje osnovne financijske pismenosti na 150.000 osoba u 143 države svijeta. Rezultati su pokazali da dvije trećine ispitanika u svijetu imaju vrlo nisku financijsku pismenost, da postoji bitna razlika između pismenosti muškaraca i žena, te da je najviša pismenost u skandinavskim zemljama. Na ovoj ljestvici Hrvatska je na sasvim solidnom 35. mjestu, te je 44,1% domaćih ispitanika odgovorilo točno na barem tri pitanja iz četiri područja istraživanja, a područja su inflacija, kamate, složeno ukamaćivanje, i diverzifikacija rizika.

Postavljena su sljedeća pitanja:

1. Pretpostavimo da se cijene onoga što kupujete tijekom sljedećih deset godina udvostruče. Ako se i vaši prihodi također udvostruče...
 - a. Moći ćete kupiti manje nego prije
 - b. Moći ćete kupiti jednako kao i prije
 - c. Moći ćete kupiti više nego prije(Oko $\frac{3}{4}$ ispitanika u Hrvatskoj točno je odgovorilo na ovo pitanje.)
2. Pretpostavimo da imate nešto novca. Što je od ponuđenog sigurnije:
 - a. Staviti sav novac u jedan posao/investiciju
 - b. Staviti novac u više poslova/investicija(Tek svaki treći ispitanik u Hrvatskoj je točno odgovorio na ovo pitanje.)
3. Pretpostavimo da ste uzajmili 100 kn koje morate vratiti za godinu dana. Koji iznos je lakše vratiti:
 - a. 105 kn
 - b. 100 kn plus 3%(Oko 3 od 5 ispitanika u Hrvatskoj točno je odgovorilo na ovo pitanje.)
4. Pretpostavimo da ste oročili novac u banci na dvije godine i da će banka taj novac ukamaćivati. Hoće li banka u drugoj godini dodati veći novčani iznos nego u prvoj, ili će dodati isti?
 - a. Isti
 - b. Veći(Nešto manje od pola ispitanika u Hrvatskoj točno je odgovorilo na ovo pitanje.)
5. Pretpostavimo da ste oročili 100 kn u banci na pet godina i da će banka taj novac ukamaćivati uz 10% kamata. Koliko ćete imati novaca u banci nakon pet godina?
 - a. Manje od 150 kn
 - b. Više od 150 kn

c. Točno 150 kn

(Nešto manje od pola ispitanika u Hrvatskoj točno je odgovorilo na ovo pitanje.)

Točni odgovori su pod b) – ako ste ih znali, ne radujte se pretjerano. To samo znači da niste financijski nepismeni.

Zadužbena pitalica

Ako uzmete kredit od 60.000 € na 15 godina umjesto na 30 godina, mjesečna će vam rata biti 500 € a ne 352 €, odnosno bit će veća za 148 €. Efektivna kamatna stopa za oba kredita je 6%. Koliko ćete uštedjeti ako uzmete taj kredit na 15 godina, a ne na 30?

a) rata je veća – dakle nećemo uštedjeti ništa

b) uštedjet ćemo 9.910 €

c) uštedjet ćemo 18.910 €

d) uštedjet ćemo 36.910 €

Točan odgovor je... d). Ako uzmete kredit od 60.000 € na 15 godina banci ćete ukupno vratiti 90.090 €, a ako uzmete isti kredit na 30 godina banci ćete ukupno vratiti više nego dvostruko od iznosa kredita: 127.000 €. (Jasno, podrazumijeva se da nije svatko u stanju podnijeti veću ratu kredita; ovdje se samo želi ukazati na osnovne principe kod zaduživanja.)

Zalaganje institucija

Ministarstvo financija izradilo je prošle godine Nacionalni strateški okvir financijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2015. do 2020. godine. Cilj Okvira je unaprjeđenje financijske pismenosti stanovništva kroz razne formalne i neformalne oblike obrazovanja. Kako taj dokument ne bi bio samo popis lijepih želja praktična provedba uređena je kroz Akcijski plan koji se donosi svake godine, a u aktivnostima sudjeluju najvažnije ekonomske i financijske institucije u državi, što je za svaku pohvalu. U tom kontekstu valja voditi računa da se i u projektu Cjelovite kurikularne reforme u hrvatski obrazovni sustav ugrade trajni i sustavni programi financijskog opismenjavanja.

Obrazovanje prije i poslije stečaja

Nažalost, mnogi se ljudi počnu brinuti za zdravlje tek kada se razbole. Tako se i mnogi počnu brinuti za osobne financije tek kada im računi postanu blokirani, kad udare glavom o zid. U Hrvatskoj je od početka ove godine uveden institut osobnog stečaja, tj. stečaja potrošača, s ciljem „poštenog potrošača osloboditi od obveza“ (citat iz Zakona o stečaju potrošača). Građanin je kandidat za stečaj ako najmanje 90 dana ne može ispuniti jedan ili više dugova čiji je ukupni iznos veći od 30.000 kuna. Pri uredima Fine osnovana su savjetovaništa unutar kojih bi se trebale sklapati izvansudske nagodbe (kompromisni dogovori između dužnika i vjerovnika o reprogramu otplate dugova), i koja bi trebala voditi tečajevima o upravljanju osobnim financijama. Naime, u Zakonu o stečaju potrošača stoji da će „(...) sud, ako smatra potrebnim, uputiti potrošača u odgovarajuće savjetovanište radi poduke o financijski racionalnom ponašanju.“ Iako provedba te „poduke“ nije definirana, po svemu sudeći riječ je o nekoj vrsti financijskog opismenjavanja. Osim Fine, usluge savjetovanja pružaju i udruge za zaštitu potrošača. Kako je vrlo malo potrošača pokrenulo osobni stečaj, osobito s obzirom na ukupan broj blokiranih građana u Hrvatskoj, a k tome i poduka je neobvezna („ako sud smatra potrebnim“), u savjetovaništima neće pregorjeti od posla podučavajući građane konformnom i proporcionalnom ukamaćivanju.

Ono što je u svakom slučaju pozitivno jest što ovi servisi postoje, i treba koristiti njihove usluge, osobito u nedoumici. Upute zaprimaju uredi u Osijeku, Puli, Splitu i Zagrebu na jedinstveni

telefonski broj 072/414-414 svakog radnog dana od 10 do 14 sati, te omogućuju **besplatni** savjet potrošačima. Nažalost, ovaj broj većina građana zove tek nakon što zađu u financijske poteškoće, zaboravljajući da je bolje spriječiti nego liječiti.

Rang	Država	Postotak ispitanika koji su imali točne odgovore u barem 3 od 4 područja	Područja istraživanja i postotak točnih odgovora			
			Diverzifikacija rizika	Inflacija	Kamate	Složeno ukamaćivanje
1	Norveška	71,3%	69%	67%	70%	72%
2	Danska	71,3%	78%	70%	64%	68%
3	Švedska	71,2%	75%	66%	69%	72%
4	Izrael	68,4%	51%	74%	72%	74%
5	Kanada	68,3%	72%	66%	66%	68%
6	Velika Britanija	67,1%	69%	66%	71%	68%
7	Nizozemska	66,1%	73%	67%	59%	69%
8	Njemačka	65,7%	74%	62%	66%	64%
9	Australija	63,7%	69%	63%	61%	68%
10	Finska	62,9%	76%	57%	61%	60%
11	Novi Zeland	61,5%	68%	64%	61%	68%
12	Singapur	59,4%	55%	61%	66%	65%
13	Češka	58,4%	56%	64%	71%	54%
14	SAD	57,4%	69%	63%	52%	61%
15	Švicarska	57,1%	63%	65%	64%	57%
16	Belgija	55,3%	65%	62%	58%	53%
17	Irska	55,1%	58%	62%	63%	55%
18	Estonija	54,4%	59%	64%	72%	45%
19	Mađarska	54,2%	50%	69%	68%	53%
20	Butan	53,7%	28%	78%	67%	57%
21	Luksemburg	53,2%	53%	67%	57%	51%
22	Austrija	53,0%	59%	64%	61%	52%
23	Bocvana	52,2%	62%	53%	51%	66%
24	Mjanmar	51,8%	31%	65%	62%	70%
25	Francuska	51,7%	50%	67%	60%	54%
26	Španjolska	49,1%	56%	65%	59%	43%
27	Latvija	48,3%	56%	63%	56%	44%
28	Crna Gora	48,2%	34%	61%	71%	49%
29	Slovačka	48,1%	42%	62%	66%	49%
30	Grčka	45,0%	36%	69%	62%	46%
31	Urugvaj	44,8%	34%	71%	56%	49%
32	Tunis	44,7%	37%	69%	62%	46%
33	Libanon	44,4%	30%	68%	57%	53%
34	Malta	44,2%	56%	63%	47%	44%
35	Hrvatska	44,1%	33%	72%	59%	47%
36	Slovenija	44,0%	63%	52%	51%	44%

37	Kuvajt	43,5%	59%	55%	52%	44%
38	Japan	43,0%	61%	53%	63%	31%
39	Kina	42,7%	58%	35%	51%	58%
57	Srbija	38,0%	25%	61%	57%	44%
103	Bosna i Hercegovina	27,2%	23%	68%	52%	22%
124	Makedonija	21,5%	19%	56%	46%	35%
142	Albanija	13,8%	11%	50%	33%	30%
143	Jemen	13,3%	28%	44%	16%	28%

Izvor:
S&P, 2015.